

Examen HAVO

2022

tijdvak 3
dinsdag 5 juli
9.00 - 12.00 uur

Nederlands

Bij dit examen hoort een bijlage.

Achter het correctievoorschrift is een aanvulling op het correctievoorschrift opgenomen.

Dit examen bestaat uit 41 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 60 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in correct Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Tekst 1 Tijd om digitaal te ontpullen: maak je smartphone eens leeg

“Voor het eerst in de geschiedenis verdwijnt de mogelijkheid om alleen te zijn” (regels 1-3)

- 1p 1 Waardoor verdwijnt volgens Cal Newport de mogelijkheid om alleen te zijn?
Die verdwijnt doordat we
- A bang zijn om eenzaam te worden zonder sociale media.
 - B door onze smartphone altijd in contact blijven met anderen.
 - C niet in staat zijn om ons af te zonderen in een wereld vol vermaak.
 - D ons uit angst voor eenzaamheid fysiek blijven omringen met anderen.

“Voor het eerst in de geschiedenis verdwijnt de mogelijkheid om alleen te zijn” (regels 1-3)

- 1p 2 Wat is de reactie van de auteur van tekst 1 op deze bewering van Cal Newport?
De auteur
- A bestrijdt deze bewering van Newport omdat die in zijn boek de begrippen ‘alleen-zijn’ en ‘eenzaamheid’ met elkaar verward.
 - B is het eens met deze bewering van Newport, maar betwijfelt of ‘alleen-zijn’ wel net zo’n groot probleem is als ‘eenzaamheid’.
 - C nuanceert deze bewering door te stellen dat ‘alleen-zijn’ zoals Newport het bedoelt iets anders is dan hoe ‘alleen-zijn’ in het algemeen wordt omschreven.
 - D voegt iets toe aan deze bewering door aan te geven dat Newport ‘alleen-zijn’ opvat als iets negatiefs.

- 1p 3 Welk kopje past het best boven alinea 5 tot en met 7?
- A Angststoornissen onder tieners
 - B Effecten van gebrek aan tijd voor jezelf
 - C Gevolgen van eenzaamheid
 - D Smartphoneverslaving bij jongeren

Cal Newport maakt in zijn boek *Digitaal minimalisme* een onderscheid tussen 'eenzaamheid' en 'alleen-zijn'. Hieronder staan vijf fictieve situaties.

- 1 Alwin zit in een verzorgingstehuis. Hij krijgt tot zijn verdriet bijna nooit bezoek.
- 2 Fay woont in de buurt van haar kinderen. Ze komen vaak langs. Ze mist het gezelschap van haar overleden man.
- 3 Jeroen heeft een drukke baan. Hij gaat regelmatig in zijn eentje een weekendje kamperen om zijn hoofd leeg te krijgen.
- 4 Munir is pas verhuisd naar een andere stad. Hij heeft via zijn smartphone veel contact met zijn oude vrienden, maar wil graag met iemand naar de film.
- 5 Oleta gaat graag met haar vriendinnen shoppen, maar ze vindt het wel fijn om eerst rustig online kleding te bekijken en te vergelijken.

- 3p **4** Geef van elke situatie aan of er sprake is van 'eenzaamheid' of 'alleen-zijn' volgens de omschrijving van Newport.
Noteer steeds het nummer van de situatie en zet daarachter: 'eenzaamheid' of 'alleen-zijn'.

"Newport noemt de huidige generatie tieners 'de kanarie in de kolenmijn'"
(regels 62-64)

- 1p **5** Wat bedoelt Newport met deze vergelijking?
De huidige generatie tieners
- A loopt als eerste risico op digitale problemen tijdens haar dagelijkse activiteiten.
 - B verliest als eerste het vermogen om zichzelf af te zonderen en alleen te zijn.
 - C vertoont als eerste gezondheidsklachten door veelvuldig smartphonegebruik.
 - D wordt als eerste doelbewust aan bepaalde gevaren blootgesteld.

In alinea 8 constateert de auteur dat er wetenschappelijke bezwaren zijn geuit tegen de studies die Newport in zijn boek heeft aangehaald.

- 2p **6** Vat die twee wetenschappelijke bezwaren samen.
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je totale antwoord niet meer dan 50 woorden.

Op een aantal plekken in tekst 1 geeft de auteur zijn oordeel over het boek *Digitaal minimalisme*.

- 1p **7** Citeer twee zinnen uit alinea 10 tot en met 13 waarin dat oordeel uitsluitend positief is.

In alinea 11 en 12 behandelt de auteur het minimalisme van "opruimgoeroes als Marie Kondō", waar het pleidooi van Newport ook bij zou passen.

- 2p **8** Welke twee algemene voordelen van digitaal minimalisme worden in dit tekstgedeelte onderscheiden?

- 1p 9 Welk kopje past het best boven alinea 13 tot en met 17?
- A Aanvullende aanpak noodzakelijk
 - B Alternatieve oplossing mogelijk
 - C Belangen samenleving cruciaal
 - D Probleem oplossen onhaalbaar

In alinea 12 heeft de auteur het over het “minimaliseren van overbodige digitale prikkels”. In alinea 13 en 14 plaatst de auteur kanttekeningen bij de haalbaarheid daarvan.

- 2p 10 Welke twee kanttekeningen zijn dat?
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.
Geef geen voorbeelden.

In alinea 16 vergelijkt de auteur de digitale revolutie met de industriële revolutie.

- 2p 11 Welke twee overeenkomsten tussen beide revoluties komen uit die vergelijking naar voren?
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

- 1p 12 Wat voor tekst is tekst 1?

Tekst 1 is een combinatie van een boekbespreking en

- A een analyse van de oorzaken van eenzaamheid in een tijdperk van smartphones.
- B een beschrijving van studies naar de invloed van sociale media op eenzaamheid.
- C een oproep voor een gezamenlijke aanpak van de druk van sociale media.
- D een pleidooi om je smartphone van onnodige apps te ontdoen.

- 2p 13 Welke omschrijving verwoordt het best de hoofdgedachte van tekst 1?

- A *Digitaal minimalisme* houdt er geen rekening mee dat onze collectieve smartphoneverslaving het lastig maakt om meer tijd te besteden aan individuele zelfreflectie, terwijl we daar wel behoefte aan hebben.
- B Hoewel *Digitaal minimalisme* jammer genoeg niet ingaat op de rol van de maatschappij bij smartphoneverslaving, biedt het boek voor elk individu goede handvatten om meer aan zelfreflectie te doen.
- C Op individueel niveau biedt *Digitaal minimalisme* bruikbare adviezen om meer tijd voor jezelf te creëren, maar om smartphoneverslaving echt tegen te gaan, is vooral een collectieve aanpak vereist.
- D Sommige mensen zullen aan *Digitaal minimalisme* genoeg hebben om tijd voor zichzelf vrij te kunnen maken, maar de echte oplossing moet komen van de miljardenindustrie achter de socialemedia-apps.

Tekst 2 Vliegschaamte: niks mis mee

De auteur van tekst 2 stelt: “de enige manier om de uitstoot terug te dringen, is simpelweg minder vliegen” (regel 32-34). Zij bespreekt ook een aantal andere mogelijke oplossingen voor het CO₂-probleem.

- 3p 14 Neem onderstaande tabel over en vat in de tabel samen wat die mogelijke oplossingen zijn, wat het oordeel van de auteur is over elke oplossing, en welk(e) argument(en) hiervoor gegeven wordt/worden. Bij één vakje is het juiste antwoord al ingevuld.

mogelijke oplossingen	oordeel auteur	argument(en) voor de oplossing
1	want ...
2	want ...
3 ...	is geen tovermiddel	want ... en ...

“Vaak zoeken mensen naar argumenten om hun vlieggedrag goed te praten.” (regels 35-37)

- 1p 15 Welk probleem hierbij signaleert de auteur in alinea 5?
- A Mensen hebben wel goede voornemens, maar handelen daar niet voldoende naar.
 - B Mensen kunnen het effect van hun milieubesparende inspanningen niet goed inschatten.
 - C Mensen willen niet weten wat de werkelijke milieu-impact van hun vliegreis is.
 - D Mensen zijn niet bereid hun consumptiepatroon in voldoende mate aan te passen.

Volgens alinea 9 moeten mensen een betere afweging maken als ze willen vliegen.

- 2p 16 Welke twee zaken moeten volgens alinea 9 bij die afweging betrokken worden?

“Gelukkig lijkt het besef dat vliegen schadelijk is voor het milieu toe te nemen.” (regels 91-93).

Dit besef lijkt al te leven.

- 1p 17 Leg uit hoe je dit uit de voorbeelden in alinea 5 kunt opmaken. Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 25 woorden.

“Ook daar is trouwens een nieuw woord voor uitgevonden: ‘treintrots’.” (regels 109-111)

- 1p 18 Leg uit waarop treinreizigers trots zijn, gelet op tekst 2. Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 20 woorden.

Tekstfragment 1 verscheen als ingezonden brief in een landelijk dagblad in juni 2020. In die periode werd personenvervoer door de lucht weer makkelijker, nadat het een tijd bijna onmogelijk was door coronamaatregelen.

tekstfragment 1

Koop vliegkilometers

(1) Nu vliegen weer mogelijk is, is de vraag hoe we de lusten én de lasten van het vliegen verdelen. Dat kan door het totaal aantal gevlogen kilometers gelijk te verdelen over alle inwoners van Nederland.

5 (2) Iedereen krijgt jaarlijks het recht op een bepaald aantal vliegkilometers. In 2017 vlogen we gemiddeld 5.000 kilometer per jaar (uit: *Kerncijfers Mobiliteit* uit 2018 van het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid). Voor een retourvlucht kan men jaarlijks maximaal 2.500 kilometer reizen.

(3) Wie verder of vaker wil vliegen, kan de kilometers jaren opsparen of kan extra vliegkilometers kopen van degenen die ze niet nodig hebben.

10 (4) Met dit voorstel ontstaat een win-winsituatie: Wie wil vliegen, kan blijven vliegen. Wie niet of weinig wil vliegen, krijgt door de verkoop van de vliegkilometers een beloning voor milieuvriendelijk gedrag. En wie geen geld heeft voor vliegen, krijgt een welkome aanvulling op het inkomen.

naar: Vital van Looveren, Amsterdam

uit: de Volkskrant, 25 juni 2020

- 1p 19 Welk bezwaar had de auteur van tekst 2 kunnen maken tegen de voorgestelde oplossing in tekstfragment 1?
Baseer je antwoord op alinea 6 van tekst 2.
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

tekstfragment 2

'Vliedschaamte', is die wel terecht?

- (1) [...] Op dit moment is de luchtvaart verantwoordelijk voor ruim 2 procent van de mondiale CO₂-uitstoot. Ondanks de schonere toestellen en de vele ontwikkelingen waar vliegtuigbouwers en universiteiten aan werken, is de verwachting dat de luchtvaart in de toekomst alleen maar zwaarder op het milieu gaat drukken. “De aantallen passagiers en de grote afstanden zijn het probleem”, aldus Werij.
- (2) Vooral de frequentie waarmee we vliegen zou dus een reden kunnen zijn voor schaamte. Toch ziet Udo Pesch, techniekfilosoof aan de TU Delft, daar niet altijd aanleiding voor. “Vliegen is niet als roken, drinken of vlees eten. Het is niet puur een individuele keuze. Soms zijn vliegreizen onvermijdelijk vanwege werk, studie of familie in het buitenland.”
- (3) Hoogleraar psychologie Ap Dijksterhuis is het daarmee eens, vertelt hij aan de telefoon. Dijksterhuis is verbonden aan de Radboud Universiteit en bracht vorig jaar een boek uit over de positieve effecten die reizen op de mens heeft. “Schaamte is de verkeerde emotie. Dat betekent dat je te druk bent met wat andere mensen van jou vinden. Ik zou ‘vliedschuld’ toepasselijker vinden, omdat er misschien mensen zijn die een schuldgevoel richting het milieu hebben.”

naar: Susan Sjouwerman

uit: www.nos.nl, 28 maart 2019

“Het gemak waarmee we nu in het vliegtuig stappen, laat een gebrek aan verantwoordelijkheid zien.” (regels 89-91 van tekst 2).

- 1p 20 Citeer twee opeenvolgende zinnen uit tekstfragment 2 waarin duidelijk wordt dat niet iedereen het ermee eens is dat vliegen een gebrek aan verantwoordelijkheid laat zien.

In tekst 2 wordt de term ‘vliedschaamte’ gebruikt. Volgens tekstfragment 2 is ‘vliedschuld’ een betere term.

- 1p 21 Leg uit waarom ‘vliedschuld’ een betere term zou zijn dan ‘vliedschaamte’, volgens tekstfragment 2.
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

tekstfragment 3

Geen crisis krijgt ons uit het vliegtuig

(1) Klimaatneutraal vliegen gaat 'm dus niet worden, op korte termijn.

Vandaar dat velen de hoop hebben gevestigd op hogesnelheidstreinen – ter vervanging van kortereafstandsvluchten – en de elektrische auto: die zouden de uitstoot door vliegtuigen voor een groot deel kunnen

5 compenseren. Vorig jaar was de Tesla Model 3 de meest verkochte auto in Nederland. De verkoop van internationale treintickets nam, ten opzichte van 2018, met 13 procent toe. Het vliegtuigverkeer nam echter niet navenant af.

(2) Treinen mogen dan beduidend minder CO₂ uitstoten dan vliegtuigen

10 – 32 tegenover 230 gram per passagier – ze zijn allerm minst klimaatneutraal. Zo rijden de Duitse ICE-treinen op stroom die in belangrijke mate wordt opgewekt door kolen- en gascentrales. Bij de autoproducenten wil het kwartje evenmin vallen, schreef Pieter Pauw, werkzaam bij de Frankfurt School of Finance and Management, in *NRC Handelsblad*.

15 “Iedere autogeneratie moet sneller, krachtiger en comfortabeler zijn dan de vorige generatie.” Met alle gevolgen van dien voor het gewicht en energieverbruik van een nieuwe generatie auto's. “De zogenaamd klimaatneutrale Tesla-tank (Pauw doelde op de Tesla Cybertruck, red.) en de potige Porsche en Polestar zijn klimaatschadelijke

20 elektriciteitsslurpers.”

(3) Minder vliegen is dus slechts een onderdeel van de oplossing van de klimaatcrisis: we zouden over de hele linie minder ambulant moeten zijn.

naar: Sander van Walsum

uit: de Volkskrant, 22 augustus 2020

“Steeds meer mensen ontdekken de trein, die zeker voor Europese vakantiebestemmingen een goed alternatief is.” (regels 106-109 van tekst 2).

2p 22 Noem uit tekstfragment 3 twee kanttekeningen bij deze bewering.
Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

Tekst 3 Iederéén denkt in hokjes

De inleiding van tekst 3 bevat een verschijnsel dat in de tekst nader wordt toegelicht.

1p 23 Welk verschijnsel wordt beschreven?

In de inleiding staat ook de aanleiding voor het schrijven van de tekst.

1p 24 Wat is de aanleiding voor het schrijven van tekst 3?

“Toch zal het nooit gebeuren.” (regel 16)

1p 25 Waarnaar verwijst het woord ‘het’?

“Wat zou het mooi zijn: een samenleving waarin we ieder mens zien als uniek individu, zonder vooroordelen” (regels 1-4)

1p 26 Waarom is deze wens van de auteur **niet** te realiseren, volgens tekst 3? omdat het menselijk brein

A bijna alles met stereotypen invult tot een uniek totaalbeeld

B ons te laat waarschuwt voor een gebrek aan informatie over de situatie

C slecht kan omgaan met stereotypen en vooroordelen

D vanzelf de dingen en personen die het opmerkt in categorieën indeelt

“Zelfs al zouden we willen, we kunnen het niet.” (regels 16-18)

Deze bewering is in tegenspraak met twee andere beweringen uit de tekst.

2p 27 Citeer deze twee beweringen. Baseer je antwoord op twee verschillende alinea's uit alinea 5 tot en met 11.

2p 28 Noteer twee voordelen van categoriseren die in tekst 3 worden genoemd.

In alinea 6 worden twee voorbeelden gegeven.

1p 29 Welk nadeel van hokjesdenken wordt met deze voorbeelden geïllustreerd?

tekstfragment 4

(1) [...] In het boek *De zijkant van de macht* schetst Julia Wouters, politicoloog en voormalig politiek assistent van Lodewijk Asscher¹⁾, welke patronen vrouwen in de politiek tegenwerken. “Omdat verreweg de meeste beelden van professionals in ons hoofd die van een man zijn, geloven we
5 eerder dat een man professioneel en competent zal zijn. Een vrouw moet dat keer op keer bewijzen”, schrijft Wouters. “Vrouwen worden eerder als risico gezien. Daardoor is het ‘enger’ ze een kans te geven.”

(2) Het tweede patroon: de koorddans. Voor vrouwen in de politiek is het vrijwel onmogelijk de juiste balans te vinden tussen het beeld dat we
10 hebben van een leider (assertief, ambitieus, competitief, eigenschappen die we veelal toeschrijven aan mannen) en de verwachtingen die we hebben van vrouwen (zorgzaam, bescheiden, gericht op samenwerking). Het idee van een vrouwelijke leider is bijna intrinsiek tegenstrijdig, het verwart ons. En dus zoeken we naar redenen voor die verwarring: in haar
15 stijl, persoonlijkheid, uitstraling.

naar: Loes Reijmer

uit: de Volkskrant, zaterdag 19 maart 2021

noot 1 Lodewijk Asscher: partijleider van de politieke partij *Partij van de Arbeid*

“Zo hebben veel vrouwelijke hoogleraren wel eens post ontvangen voor ‘de heer...’” (regels 46-48 van tekst 3).

In alinea 1 van tekstfragment 4 is een verklaring te vinden voor dit stereotiepe beeld van hoogleraar als man.

1p 30 Welke verklaring is dat?

Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

“Het idee van een vrouwelijke leider is bijna intrinsiek tegenstrijdig, het verwart ons.” (regels 13-14 van tekstfragment 4)

1p 31 Door welke werkwijze zou deze intrinsieke tegenstrijdigheid kunnen worden vermeden volgens tekst 3?

Baseer je antwoord op alinea 5 tot en met 9.

Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

In de tabel hieronder staat een onvolledige samenvatting van alinea 7 tot en met 11 van tekst 3.

We zijn wel in staat om	1...
maar	2...
Daarom	3...
en	4...
In het dagelijks leven is dit niet te doen, dus	5...

3p 32 Vul de tabel aan. Neem de nummers over en noteer je antwoorden achter de nummers.
Zorg ervoor dat er correcte zinnen ontstaan.

1p 33 Welk kopje past het best boven alinea 10 en 11 samen?
A De onvermijdelijkheid van hokjesdenken
B Het nut van stereotypen in de rechtspraak
C Het proces van *quick-and-dirty*-verwerking
D Onderzoek naar stereotypering

“Het is als het zout in de soep, het beïnvloedt de smaak van alle ingrediënten en je kunt het er niet meer uit halen.” (regels 160-163)

1p 34 Wat wordt duidelijk gemaakt met deze vergelijking?
dat we een onveranderlijk beeld van een persoon maken op grond van
A de bewuste kennis die we over deze persoon hebben
B de kenmerken die we meteen bij deze persoon waarnemen
C de kennis over de groep waartoe deze persoon behoort
D een afgewogen oordeel dat we over deze persoon hebben

“Alleen met dat inzicht komen we verder.” (regels 184-185)

1p 35 Waarom komen we alleen met dat inzicht verder, volgens tekst 3?
omdat alleen
A het besef dat we in hokjes en categorieën denken ervoor kan zorgen dat de invloed hiervan teruggedrongen wordt
B het idee dat we moeten stoppen met vooroordelen ervoor kan zorgen dat we er ook daadwerkelijk mee stoppen
C hiermee duidelijk wordt dat Grunberg een andere uitspraak had moeten doen om zijn punt kracht bij te zetten
D hiermee duidelijk wordt dat het lastig is om te bepalen wie het meest in hokjes en categorieën denken

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Tekst 4 Ridder

- 2p 36 In alinea 1 en 2 van tekst 4 stelt de auteur twee misvattingen aan de orde. Geef aan om welke twee misvattingen het gaat en geef bij elke misvatting aan waarom het een misvatting is. Neem de nummers uit de tabel over en noteer je antwoorden achter de nummers. Geef antwoord in één of meer volledige zinnen.

misvatting	waarom het een misvatting is
1a	1b
2a	2b

- 2p 37 Noem op basis van tekst 4 drie overeenkomsten tussen analoge en digitale reaguurders.

“Ineens besepte ik: daar heb je hem, de analoge reaguurder!” (regels 38-40) Een oplettende lezer zou kunnen opmerken dat de auteur in de formulering “analoge reaguurder” gebruikmaakt van een paradox, een schijnbare tegenstelling.

- 2p 38 Leg uit wat deze paradox inhoudt. Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 30 woorden.

- 2p 39 Leg uit waarom de formulering “analoge reaguurder” volgens de definitie van de auteur van tekst 4 toch kloppend is. Geef antwoord in één of meer volledige zinnen en gebruik voor je antwoord niet meer dan 35 woorden.

“U als lezer van deze rubriek weet dat vooruitgangdenken in deze stukjes wordt bestreden.” (regels 16-18)

- 1p 40 Welke bewering sluit het best aan bij de visie van de auteur op voor- en achteruitgangdenken?
- A De geschiedenis leert dat de wereld niet beter of slechter wordt.
 - B Nieuwe technieken blijken uiteindelijk meestal ook een verslechtering.
 - C Ondanks alle onbeschoftheid wordt de wereld uiteindelijk wel beter.
 - D Vroeger waren mensen fatsoenlijker dan tegenwoordig.

Stel, je school organiseert een debatavond over omgangsvormen op internet, naar aanleiding van tekst 4.

- 1p 41 Welk thema van deze debatavond geeft de strekking van tekst 4 het best weer?
- A De digitale revolutie en internet hebben de wereld beter gemaakt.
 - B De opkomst van internet leidt tot veel meer opgestoken middelvingers.
 - C Onbeschoftheid is van alle tijden en komt niet alleen voor op internet.
 - D Vóór het ontstaan van internet waren mensen veel aardiger tegen elkaar.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.